UDK 373.2:159.955

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Hakimova Nargizaxon Shuxratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
2-bosqich magistranti.
https://doi.org/10.5281/zenodo.24348828

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy yo‘llari yoritilgan. Taqqoslash, tahlil va sintez, tasniflash, umumlashtirish hamda oddiy xulosa chiqarish kabi mantiqiy amallarni rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Didaktik o‘yinlar, modellashtirish, muammoli vaziyatlar, mantiqiy topshiriqlar va suhbat metodlarining imkoniyatlari ochib berilgan. Ushbu metodlarni «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi asosida tizimli qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.
Kalit so‘zlar: mantiqiy fikrlash, maktabgacha yoshdagi bola, mantiqiy amallar, tasniflash, didaktik o‘yin, modellashtirish, muammoli vaziyat, maktabga tayyorgarlik.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы и практические пути формирования логического мышления у детей дошкольного возраста. Анализируется развитие таких логических операций, как сравнение, анализ и синтез, классификация, обобщение и простейшее умозаключение. Раскрываются возможности дидактических игр, моделирования, проблемных ситуаций, логических задач и беседы. Предлагаются рекомендации по их системному применению на основе государственной программы «Илк қадам».
Ключевые слова: логическое мышление, дошкольник, логические операции, классификация, дидактическая игра, моделирование, проблемная ситуация, готовность к школе.

Abstract. The article discusses the theoretical foundations and practical ways of developing logical thinking in preschool children. It examines the development of logical operations such as comparison, analysis and synthesis, classification, generalization and simple inference. The potential of didactic games, modelling, problem situations, logic tasks and guided conversation is described. Recommendations are given for applying these methods systematically within the state programme "Ilk Qadam".
Keywords: logical thinking, preschool child, logical operations, classification, didactic game, modelling, problem situation, school readiness.

Kirish

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri bolani maktab ta’limiga har tomonlama tayyorlashdir. «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonun hamda «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi bolaning bilish faoliyatini rivojlantirishni

ustuvor yo‘nalish sifatida belgilaydi [1;2]. Bu yo‘nalishda mantiqiy fikrlash markaziy o‘rin tutadi. Chunki taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini topish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari matematika, ona tili va atrof-olam bilan tanishish kabi barcha fanlarni o‘zlashtirishning poydevori hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlash - bu tushunchalar, hukmlar va xulosalar yordamida predmet va hodisalar o‘rtasidagi muhim bog‘lanishlarni aniqlash jarayonidir. Maktabgacha yoshdagi bolada bu jarayon hali to‘liq shakllanmagan bo‘ladi. Bola dastlab ko‘rgazmali-harakatli, so‘ngra ko‘rgazmali-obrazli fikrlaydi va faqat asta-sekin so‘z-mantiqiy fikrlashga o‘tadi.

Masalaning nazariy asoslari J. Piajening intellektual rivojlanish bosqichlari haqidagi ta’limotida L.S. Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi g‘oyasida va P.Ya. Galperinning aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasida yoritilgan. L.A.Venger esa maktabgacha yoshda ko‘rgazmali modellashtirishning alohida ahamiyatini ko‘rsatib bergan. Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi o‘yin va topshiriqlar Z.A. Mixaylova va A.Z. Zak ishlarida batafsil ishlab chiqilgan.

Shunga qaramay, amaliyotda mantiqiy topshiriqlar ko‘pincha tasodifiy, tizimsiz qo‘llaniladi. Tarbiyachilar ularni qaysi ketma-ketlikda va qanday metodlar bilan berish kerakligini har doim ham aniq tasavvur qilmaydi. Shu bois mavzu dolzarb hisoblanadi.

Metodlar

Tadqiqotda psixologik-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, «Ilk qadam» dasturi mazmunini o‘rganish, mashg‘ulotlar va erkin o‘yin jarayonida bolalarni kuzatish, tarbiyachilar bilan suhbat hamda ilg‘or pedagogik tajribani umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Kuzatish va suhbatlar maktabgacha ta’lim tashkilotlarining katta va tayyorlov guruhlarida o‘tkazildi.

Mantiqiy fikrlashni shakllantirish metodlari. Nazariy tahlil va amaliy kuzatishlar asosida quyidagi metodlar eng samarali deb topildi.

Didaktik o‘yin metodi. O‘yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati bo‘lgani uchun mantiqiy vazifalar o‘yin shaklida berilganda bola ularni zo‘riqishsiz bajaradi. «Ortiqchasini top», «Nima o‘zgardi?», «Kim qayerda yashaydi?», «Ha - yo‘q» kabi o‘yinlar taqqoslash, tasniflash va umumlashtirish amallarini mashq qildiradi. Dyenesh mantiqiy bloklari va Kyuizener tayoqchalari bilan o‘yinlar esa predmetlarni rangi, shakli, o‘lchami va qalinligi bo‘yicha guruhlashga o‘rgatadi.

Modellashtirish metodi. Bu metodda bola predmetlarning belgilari va ular o‘rtasidagi munosabatlarni sxema, belgi yoki rasm yordamida ifodalaydi. Eyler doiralari, belgilar bilan kodlash, «mantiqiy zanjirlar» va labirintlar bolaga bir vaqtning o‘zida ikki belgini yodda tutishga, tushunchalar o‘rtasidagi munosabatni ko‘rishga yordam beradi. L.A. Venger ta’kidlaganidek, ko‘rgazmali model obrazli fikrlashdan mantiqiy fikrlashga o‘tishda «ko‘prik» vazifasini bajaradi.

Muammoli vaziyatlar metodi. Tarbiyachi bolaga tayyor javob bermaydi, balki uni izlanishga undaydigan vaziyat yaratadi. Masalan: «Nega qor qo‘lda eriydi, ko‘chada esa erimaydi?», «Agar barcha qushlar uchib ketsa, nima bo‘ladi?». Bunday savollar sabab-oqibat bog‘lanishlarini topish va taxmin qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Mantiqiy topshiriqlar va jumboqlar metodi. Topishmoqlar, mantiqiy masalalar, «davom ettir» turidagi qatorlar va oddiy xulosa chiqarishga doir topshiriqlar qo‘llaniladi. Masalan:

«Barcha qushlarning qanoti bor. Chumchuq - qush. Bundan qanday xulosa chiqadi?». Bunday topshiriqlar bolani shartga tayanib fikrlashga o‘rgatadi.

Evristik suhbat metodi. Tarbiyachi savollar orqali bolani o‘z fikrini asoslashga, «nega?» va «qanday bilding?» savollariga javob berishga yo‘naltiradi. Bolaning fikrlash jarayonini ovoz chiqarib aytishi aqliy harakatning ichki rejaga o‘tishini tezlashtiradi [5].

Amaliy tajriba-sinov metodi. Suv, qum, o‘simliklar va tabiiy materiallar bilan oddiy tajribalar bolada kuzatish, taqqoslash va natijadan xulosa chiqarish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Natijalar va muhokama

Kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, bolalar eng ko‘p ikki belgi bo‘yicha bir vaqtda tasniflashda va so‘z orqali xulosa chiqarishda qiynaladi. Ular ko‘pincha topshiriq shartiga emas, shaxsiy tajribasiga tayanadi: «chumchuq uchadi, chunki men ko‘rganman». Bu holat mantiqiy amallarni maqsadli va bosqichma-bosqich shakllantirish zarurligini tasdiqlaydi.

Tahlil natijasida mantiqiy fikrlashni shakllantirishning uchta asosiy yo‘li ajratildi. Ular P.Ya. Galperin nazariyasidagi moddiy, nutqiy va aqliy harakat shakllariga mos keladi.

1. **Predmetli-amaliy yo‘l.** Bola real predmetlar bilan ishlaydi: ularni belgisi bo‘yicha saralaydi, o‘lchami bo‘yicha qatorga teradi, farq va o‘xshashliklarni qo‘li bilan topadi. Bu bosqichda didaktik o‘yinlar va tajriba-sinov metodlari yetakchi o‘rin tutadi.

2. **Ko‘rgazmali-sxematik yo‘l.** Predmetlar o‘rnini rasm, sxema va belgilar egallaydi. Eyler doiralari, mantiqiy jadvallar va zanjirlar bolaga munosabatlarni ko‘z bilan ko‘rish imkonini beradi. Bu yerda modellashtirish metodi asosiy vosita bo‘ladi.

3. **So‘z-mantiqiy yo‘l.** Bola tayanchsiz, faqat so‘z orqali fikr yuritadi: topishmoq yechadi, muammoli savolga javob beradi, rasmlar ketma-ketligi asosida hikoya tuzadi. Bu bosqichda muammoli vaziyatlar, mantiqiy topshiriqlar va evristik suhbat samarali hisoblanadi.

Ushbu yo‘llarning samaradorligi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq:

- topshiriqlarning oddiydan murakkabga qarab tizimli berilishi;
- o‘yin motivatsiyasining saqlanishi va bolaning qiziqishiga tayanish;
- bolaning o‘z fikrlash jarayonini ovoz chiqarib aytishiga erishish;
- tarbiyachining yaqin rivojlanish zonasida me’yoriy yordam ko‘rsatishi;
- mantiqiy topshiriqlarni faqat mashg‘ulotda emas, sayr, erkin o‘yin va kundalik vaziyatlarda ham qo‘llash;
- ota-onalarni uyda bajariladigan mantiqiy o‘yinlarga jalb etish.

Olingan xulosalar J.Piajening fikri bilan uyg‘un. Uning ta’kidlashicha, maxsus ta’limsiz tasniflash va seriatsiya amallari kechroq barqarorlashadi [3]. Demak, maqsadli pedagogik ta’sir bu jarayonni tezlashtiradi. Shuningdek, natijalar L.A. Vengerning ko‘rgazmali modellashtirishning yetakchi roli haqidagi xulosasini ham tasdiqlaydi. O‘yin shaklining saqlanishi esa «Ilk qadam» dasturining bolaga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyiliga to‘liq mos keladi [2].

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish predmetli harakatlardan sxemalar orqali so‘z-mantiqiy fikrlashga bosqichma-bosqich o‘tishni talab qiladi. Bu jarayonda didaktik o‘yin, modellashtirish, muammoli vaziyatlar, mantiqiy topshiriqlar, evristik suhbat va amaliy tajriba-sinov metodlari bir-birini to‘ldiradi. Metodlar tizimli, o‘yin

shaklida va bolaning fikrini so‘z bilan ifodalashiga tayangan holda qo‘llanilganda eng yaxshi natija beradi. Maqolada bayon etilgan yo‘llar va shart-sharoitlarni maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilari amaliy faoliyatida, shuningdek, pedagoglar malakasini oshirish kurslarida qo‘llash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-595-son, 16.12.2019 // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. - URL: https://lex.uz
2. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2018.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. - М.: Педагогика-Пресс, 1994. — 528 с.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: Лабиринт, 1999. - 352 с.
5. Гальперин П.Я. Психология как объективная наука. - М.: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1998.- 480 с.
6. O‘rinova F.U. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining dizayn kompetentligi// Ta’lim va taraqqiyot. – 2026. – № 1. – B. 563–573. https://journal.namspi.uz/public/articleview/680
7. O‘rinova F.O‘., Saydullayeva G.U. Innovatsion yondashuv bo‘lajak pedagoglar intellektual kompetentligini rivojlantirishning muhim omili // Farg‘ona metodika maktabi. – 2026. – № 2. – B. 187–190. https://doi.org/10.5281/zenodo.20133714